

HASAN el-ALEVÎ

(الحسن العلوي)

el-Hasen b. Zeyd b. Muhammed
b. İsmâil b. Hasen el-Alevî
(ö. 270/884)

Taberistan, Gilân
ve Deylem'de hüküm süren
Aleviyye'nin (Zeydî Devleti) kurucusu
ve ilk hükümdarı
(864-884).

Kûfe'de Abbâsîler'e isyan eden Hz. Ali evlâdından Yahyâ b. Ömer et-Tâlibî'nin öldürülmesinden (250/864) sonra Halife Müstaîn-Billâh, Tâhirîler'in Irak ve Haremeyn valisi Muhammed b. Abdullah b. Tâhir'i iktâlar vererek mükâfatlandırmıştı. Bu iktâlar arasında, Taberistan ve Deylem'de halkın orman ve mera olarak faydalandığı araziler de vardı. Vali Muhammed b. Abdullah, kâtibi Bîşr b. Hârûn'un kardeşi Câbir'i kendisine verilen yerlerin kayıt ve zaptı için Taberistan'a gönderdi. Taberistan halkı, kendilerine çok kötü davranan Tâhirîler'in Taberistan valisi Süleyman b. Abdullah ile adamlarından Muhammed b. Evs el-Belhî'den ve dolayısıyla Tâhirîler'den nefret ediyordu. Bu nefret iktâların kayıt işleminden sonra daha da arttı. Deylem'de nüfuz sahibi olan Muhammed b. Rüstern ve Ca'fer b. Rüstern adlı iki kardeş, Deylemli'lerin de desteğini alarak Tâhirî yönetimine karşı isyan etti. Daha sonra Taberistan'daki Alevîler'in ileri gelenlerinden Muhammed b. İbrâhim'e haber göndererek ona biat edeceklerini bildirdiler. Kendisinin biat edilmeye lâyık olmadığını söyleyen Muhammed onlara Hasan b. Zeyd el-Alevî'yi tavsiye etti. Bu sırada Rey'de bulunan Hasan b. Zeyd teklifi kabul edip Taberistan'a geldi. Deylem, Kelâr, Şâlûs, Rûyân halkı kendisine biat etti ve Aleviyye Devleti böylece kurulmuş oldu (250/864).

Hasan b. Zeyd bölgede hâkimiyeti sağladıktan sonra Âmûl'ü ele geçirdi. Bu başarısı sonunda gücü önemli ölçüde arttı; Sâriye'de (Sâri) bulunan Taberistan âmilî Süleyman b. Abdullah üzerine yürüyerek onu mağlûp etti ve şehre girdi. Süleyman b. Abdullah ailesini ve servetini bırakarak Cürcân'a kaçtı.

Bütün Taberistan ahalisinden biat alan Hasan b. Zeyd daha sonra Rey'i zaptetti. Tâhirîler'in âmilini kovarak yerine Muhammed b. Ca'fer el-Alevî'yi tayin etti. Durumu öğrenen Abbâsî Halifesi Müstaîn-Billâh, Hasan b. Zeyd'e karşı gerekli tedbirleri almak üzere Muhammed b.

Abdullah b. Tâhir'i görevlendirdi. Muhammed b. Abdullah, Rey'de halk ile kaynaşamayan Muhammed b. Ca'fer'in üzerine bir ordu sevk ederek onu esir aldı. Bunu haber alan Hasan b. Zeyd, Vâcin adlı kumandanının emrinde sevkettiği bir ordu ile Rey'i tekrar ele geçirdi. 251 (865) yılında Tâhirîler'in Taberistan valisi Süleyman b. Abdullah, büyük bir ordu ile Taberistan üzerine yürüyünce Hasan b. Zeyd Deylem'e çekilmek zorunda kaldı. Sâriye ve Âmûl gibi şehirler Tâhirîler'in eline geçti. Bir süre sonra Taberistan'ı yeniden zapteden Hasan b. Zeyd, Abbâsî Emîri Müflih kumandasındaki ordu karşısında mağlûp oldu ve tekrar Deylem'e çekildi (255/869). Ardından da Cürcân'ı ele geçirdi ve Muhammed b. Abdullah b. Tâhir'in yeğeni olan Horasan Valisi Muhammed b. Tâhir'in gönderdiği orduyu mağlûp ederek Tâhirîler'in Horasan'daki itibarını büyük ölçüde sarstı (257/871). 259'da (873) Elburz dağlarını geçip Kûmis'i işgal etti. Bu sırada Sicistan'a hâkim olma konusunda mücadele ettiği Saffârî Emîri Ya'kûb b. Leys'e yenilerek önce Nişâbur'a, oradan da Taberistan'a kaçan Abdullah es-Siczî, Hasan b. Zeyd el-Alevî'ye sığındı. Onu takip ederek Sâriye'ye kadar gelen Ya'kûb burada Hasan b. Zeyd ile karşılaştı. Ya'kûb, maksadının savaşmak olmadığını belirterek Abdullah es-Siczî'nin kendisine teslim edilmesini istedi. Hasan b. Zeyd bunu kabul etmedi. Yapılan savaşta galip gelen Ya'kûb b. Leys'in ordusu Sâriye ve Âmûl'e girdi. Bölgedeki şehirlerin haracı o yıl (260/874) Ya'kûb tarafından toplandı. Taberistan dağlarına kaçan Hasan b. Zeyd'i ve ordusunu takibe koyulan Ya'kûb şiddetli yağmurlardan dolayı büyük zayıat verdi ve canını zor kurtarabildi. Hasan b. Zeyd daha sonra tekrar Taberistan'a hâkim oldu. Ya'kûb'a yardım eden Şâlûs halkını cezalandırmak için mallarını Deylemli'ler'e dağıttı ve şehri yaktırdı. Taberistan, Deylem ve civarında hâkimiyetini sürdüren Hasan b. Zeyd el-Alevî 270 yılının Şâban ayında (Şubat 884) Âmûl'de vefat etti. Yerine kardeşi Dâi-i Sagir Muhammed b. Zeyd geçti.

Mensupları "Haseniyye", "Dâi-i kebîr" unvanıyla anılan Hasan b. Zeyd azim ve sebat sahibi, Arap dilini ve fıkıhı iyi bilen, cömert ve zâhid bir kişi idi. Kendisini öven bir şairin kasidesine olumsuzluk edatı "lâ" ile başlamasını tenkit ederek kasidenin başında hoşça gidecek bir şeyi zikretmenin gerekli olduğunu söylemişti. Bunun üzerine şair, dünyadaki en güzel ifadenin

"lâ ilâhe illallâh" olduğunu, onun da "lâ" ile başladığını söyleyince kendisini takdir ederek mükâfatlandırmıştı. "Allah tektir, Hasan b. Zeyd de tektir" şeklinde kendisini öven bir şairi azarlamış ve böyle bir sözden rahatsız olduğunu belirtmek için bulunduğu yerden inip secdeye kapanmıştı. Bölge halkı arasında İslâmiyet'in yayılmasında önemli hizmetleri geçen ve âdil bir yönetim kuran Hasan b. Zeyd tarafsız tarihçiler tarafından övgüyle anılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), IX, 271, 273-275, 307-309, 370, 382, 406, 407, 474, 501, 506, 508-510, 512, 552, 553; Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zeheb* (Abdülhamid), IV, 153; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, VII, 130-134, 163, 176, 203, 216, 240, 243, 248, 249, 257, 262, 266-269, 288, 296, 299, 326, 330, 407; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XIII, 136-137; Zahirüddîn-i Marâşî, *Târîh-i Taberistân*, Tahran 1361 hş./1966, s. 129, 143, 145, 149; Zambaur, *Manuel*, s. 192; C. E. Bosworth, "The Tahirids and Saffarids", *CHIr*, IV, 102-103, 114-117; *Ahbaru e'immeti'z-Zeydiyye fi Taberistân ve Deylemân ve Cilân* (ed. W. Madelung), Beyrut 1987, s. 20-21, 72, 85-86, 91, 122, 127-130, 132, 210, 220; Fr. Buhl, "Hasan", *IA*, V/1, s. 313-314; a.mlf., "al-Hasan b. Zayd", *IEP* (Ing.), III, 245.

MUSTAFA ÖZ

HASAN b. ALİ el-KELBÎ

(حسن بن علي الكلبى)

el-Hasen b. Ali
b. Ebi'l-Hasen el-Kelbî
(ö. 354/965)

Sicilya'da
Kelbî hânedanının kuran
Fâtımî valisi.

Hayatının ilk dönemi hakkında kaynaklarda yeterli bilgi yoktur. Fâtımî ordusunda komutan olan Hasan b. Ali atılganlığı, cesareti ve Afrika'da büyük karışıklıklar çıkaran Hâricî Ebû'l-Yezîd'e karşı kazandığı başarı ile Halife Mansûr-Billâh'ın gözüne girerek Sicilya valiliğine tayin edildi (336/947-48). Onun valiliğiyle Sicilya tarihinin yeni bir devri başlar. Fâtımîler, burayı daha ileri hedefler için bir deniz üssü olarak kullandıklarından halkın huzur ve güvenliğine büyük önem veriyorlardı. Hasan b. Ali'den önce Endülüs ve Mağrib kökenlilerle Yemen ve Kuzey Arabistan kökenliler arasında eskiden beri devam eden ihtilâflar sebebiyle çatışmalar şiddetlenmişti; müslümanların zaafından istifade eden gayri müslimler de vergilerini ödemiyorlardı. Belli başlı sülâlelerden İran asıllı Taberiçoğulları, öteden beri kendi çıkarlarını kollayan valileri destekliyorlardı; bu yüzden eski vali İbn

Attâf'a karşı çıkmışlardı. Taberioğulları sülâlesi başlarına buyruk hareket edemeyecekleri endişesiyle Hasan b. Ali'yi de istemediler ve başka bir valinin tayini için Fâtımî halifesi nezdinde girişimde bulundular. Ancak bu amaçla Mısır'a giden Ali et-Taberî ve Muhammed b. Abdûn, Halife Mansûr-Billâh tarafından tevkîf ettirildiği gibi Sicilya'da da Hasan b. Ali bunların oğullarının siyasî gücünü ortadan kaldırdı. Böylece Hasan b. Ali kısa bir süre içinde istikrarı sağladı; hristiyanlar da tekrar haraç ödemeye başladılar.

Hasan b. Ali Sicilya'da ve Güney İtalya'nın Calabria bölgesinde Bizans desteğindeki hristiyan ordularına karşı kazandığı zaferlerle haklı bir şöhrete kavuştu. 950 yılında Messina ve Reggio di Calabria'da hristiyanlarla giriştiği muharebelerde büyük üstünlük sağlayan Hasan b. Ali, Bizans İmparatoru VII. Konstantinos'u mütarekeye mecbur etti. Bu arada ele geçirdiği Reggio di Calabria'nın merkezine büyük bir cami yaptırdı ve halka burada namaz kılınmasına engel olunmamasını, hiçbir şekilde binaya zarar verilmemesini, bir tek taşına bile dokunulduğu takdirde Sicilya'da ve İfrîkya'daki kiliselerin yerle bir edileceğini duyurdu; fakat cami, kendisinin Sicilya'ya dönmesinden sonra çoğunlukta olan hristiyanlar tarafından yıkıldı. İmparator VII. Konstantinos İtalya ve Sicilya'daki Bizanslılar'a yardım için kuvvet gönderince Hasan b. Ali de Mansûr-Billâh'tan yardım istedi ve Afrika'dan yollanan büyük bir donanma, 7000 süvari ve 3500 piyadeden oluşan takviye birlikleriyle tekrar İtalya'ya geçerek Bizans ordusunu yendi (9 Zilhicce 340/7 Mayıs 952).

Hasan b. Ali, Mansûr-Billâh'ın ölümünden (953) sonra yerine oğlu Ahmed'i bırakarak yeni halife Muiz-Lidînilâh'ın yanına gitti. Bu sırada Sicilya'dan İfrîkya'ya gönderilen bir Fâtımî gemisine Endülüs Emevî Halifesi III. Abdurrahman'ın deniz kuvvetleri tarafından el konulmasına hiddetlenen halife Hasan b. Ali'yi bir donanma ile Endülüs sahillerine yolladı. Hasan Meriye'ye (Almeria) saldırarak Endülüslüler'in gemilerini ateşe verip mallarını yağmaladı ve çok sayıda esir aldı; bu arada el konulan Sicilya gemisini de kurtardı. 965 yılında Ramettalı hristiyanların yardım çağrısına olumlu cevap veren Bizans İmparatoru Nikephoros Phokas, General Niketas kumandasında Ermeni, Rus ve Trakyalı askerlerden meydana gelen bir ordu gönderdi. Hasan b. Ali'nin oğlu Ahmed de Halife Muiz-Lidî-

nillâh'tan takviye birlikler istedi. Bunun üzerine halifenin görevlendirdiği Hasan b. Ali, Arap ve Berberîler'den oluşan bir ordu ile oğlunun yardımına koştu. Bizans ordusu karada ve denizde ağır bir bozguna uğratarak General Niketas esir alınıp İfrîkya'ya gönderildi; ancak Hasan b. Ali Rametta kuşatması sırasında vefat etti. Hasan b. Ali, Sicilya'da mensubu olduğu Benî Kelb sülâlesinin adıyla bilinen ve yaklaşık doksan yıl hüküm süren yarı bağımsız bir hânedan kurmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, VIII, 471, 475, 493, 494, 497, 543, 555, 556; İbn Haldûn, *el-İber*, IV, 209; Ziriklî, *el-A'lâm*, II, 217; Aziz Ahmad, *A History of Islamic Sicily*, Edinburgh 1975, s. 27-28, 30-31, 33; İhsan Abbas, *el-Arab fî Şıkkılliyye dirâse fi't-târîh ve'l-edeb*, Beyrut 1975, s. 44-45; Hittî, *İslâm Tarihi*, III, 964, 965; Hasan İbrâhim Hasan, *Târîhu'd-devleti'l-Fâtımiyye*, Kahire 1981, s. 100-104, 106; "Hasan", *İA*, V/1, s. 308; Fikret İşıltan, "Sicilya", a.e., X, 594-595; U. Rizzi-tana, "Kalbids", *EP* (İng.), IV, 496; R. Traini, "Şıkkılliya", a.e., IX, 585.

🕌 HÜSEYİN ALGÜL

HASAN b. ALİ es-SANHÂCİ

(الحسن بن علي الصنهاجي)

el-Hasen b. Ali b. Yahyâ

b. Temîm es-Sanhâcî

(ö. 566/1170)

Merkezî Mağrib'de hüküm süren
Zîrîler hânedanının son emiri
(1121-1148).

502 yılı Receb ayında (Şubat 1109) Sûse'de doğdu. Babasının ölümü üzerine tahta geçtiğinde henüz on iki yaşındaydı. Bu sebeple devletin idaresi Sandal el-Hâdim adlı siyasetten anlamayan cahil bir memlûkün eline geçti. Kısa bir süre sonra yönetimde gevşeme ve çözülme meydana geldi. Bu durumu fırsat bilen Norman Kralı II. Roger, Murâbit Hükûmdarı Ali b. Yûsuf b. Tâşfîn'in kumandanlarından Ebû Abdullah İbn Meymûn'un Sicilya'ya hücumundan Hasan b. Ali'yi sorumlu tutarak Zîrîler hânedanının merkezi Mehdiye'ye asker sevketti. Ancak şehri ele geçirmeye muvaffak olamadı (516/1122). Ertesi yıl 300 gemi ve 1000 süvariyle Hâsî adasına saldıran ve Deymas Kalesi'ni alan Normanlar, Hasan b. Ali'nin gönderdiği kuvvetler ve onların yardımına gelen öteki Arap ve Berberî kabileler tarafından ağır bir yenilgiye uğratıldı.

Hammâdî Emîri Yahyâ'nın kumandanlarından Mutarrîf b. Hamdûn b. Ali, 529

(1135) yılında Mehdiye'yi denizden ve karadan muhasara altına alınca zor durumda kalan Hasan b. Ali, bölgedeki Benî Hilâl kabilesine mensup Araplar'dan ve Norman Kralı II. Roger'den yardım istedi. Hammâdî kuşatması onların yardımı sayesinde başarısızlıkla sonuçlandı. Hasan Hammâdîler'i bozguna uğratarak bazı gemilerini ele geçirdi. Bu vesile ile Roger'le bir saldırmazlık anlaşması imzalandı. Roger 531'de (1137) Cerbe'yi işgal ettikten sonra bütün İfrîkya sahillerini istilâ etti. 538'de (1143) Sefâkus'a saldıran Normanlar iki yıl sonra Karkene'yi işgal edip halkını kılıçtan geçirdiler. Hasan b. Ali, Kral Roger'e aralarındaki anlaşmayı hatırlatınca da Roger Zîrîler'e tâbi olmayan bölgelere saldırdığını, anlaşmanın yürürlükte olduğunu söyledi. Ancak 543'te (1148) yeniden Mehdiye'ye hücum etti. Roger'in emriyle yola çıkan Norman donanmasının kumandanı Corcî b. Mîhâil el-Antâkî, müslümanların zaafılarını ve kıtlık yüzünden şehrin müdafaasız bırakıldığını bildiğinden bu defa şehri işgale muvaffak oldu (2 Safer 543/22 Haziran 1148). Hasan b. Ali ailesi ve askerleriyle birlikte şehri terketti. Böylece İfrîkya'daki Zîrîler hânedanı tarihe karışmış oldu.

Mehdiye'den ayrıldıktan sonra Mâleka Emîri Muhrîs b. Ziyâd'ın yanına giden Hasan b. Ali es-Sanhâcî, burada beklediği ilgiyi göremeyince iyi ilişkiler içinde olduğu Fâtımîler'in hâkimiyetindeki Mısır'a gitmek istedi. Ancak Corcî tarafından sürekli takip edildiği için amcazadesi Yahyâ b. Azîz el-Hammâdî'nin yanına Bicâye'ye gitti. Muvahhidler'in kurucusu Abdülmü'min'in Bicâye'yi zaptına kadar orada kaldı (547/1152). Abdülmü'min ile birlikte İfrîkya seferine katıldı (555/1160) ve daha sonra Mehdiye'de öldü.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn İzârî, *el-Beyânü'l-muğrib*, I, 308-314 vd.; İbnü'l-Hatîb, *A'mâlû'l-a'lâm* (nşr. E. Lévi-Provençal), Beyrut 1956, s. 33; İbn Haldûn, *el-İber*, VI, 161; Kalkaşendî, *Şubhu'l-a'sâ*, V, 121; Muhammed el-Bâcî el-Mes'ûdî, *Hulâsatü'n-nakıyye fi ümerâ'i İfrîkiyye*, Tunus 1283, s. 51; H. R. Idris, *La Berbérie orientale sous les zirides*, Paris 1962, I-II, tür.yer.; Ziriklî, *el-A'lâm* (Fet-hullah), II, 202-203; Seyyid Abdülazîz Sâlim, *el-Mağribü'l-kebir: el-a'srû'l-İslâmî*, Beyrut 1981, II, 678-681; Abduh Abdülazîz Kalkile, *el-Belâtu'l-edebî li'l-Mu'iz b. Bâdis*, Riyad 1403/1983, s. 40 vd.; Afîfî Mahmûd İbrâhim, *Benû Zîrî ve 'alâkatühümü's-siyâsiyye bi'l-kuva'l-İslâmiyye fi havzî'l-bahri'l-mütevâşşî: 362-543 h.*, Kahire 1989, s. 40-43, 46, 74, 109-110, 165-166; G. Marçais, "Zîrîler", *İA*, XIII, 576.

MEHMET ÖZDEMİR